

ВПЛИВ ЗОВНІШНІХ ФАКТОРІВ НА ОСОБИСТІСТЬ ЗЛОЧИНЦЯ

Тимошенко В.І.,

*доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України,
головний науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ.
ORCID: 0000-0003-2947-5627
e-mail: tymvera@ukr.net*

Тимошенко В.І. Вплив зовнішніх факторів на особистість злочинця.

У статті наведено стислий огляд різних факторів, що впливають на поведінку людини, а також можуть призвести до скоєння злочину. Автор виходить із того, що структура особистості злочинця включає в себе як загальні (соціально-демографічні, психологічні та ін.) ознаки, так і специфічні, властиві лише злочинцям (наявність і характер судимостей, вміння та навички скоєння злочинів та уникнення відповідальності за них, становище на ієрархічних сходинках кримінального світу тощо). Особистість є носієм певних властивостей, характеристик, знання яких необхідне як для запобігання злочинам, так і розкриття та розслідування вже вчинених злочинів. На особистість впливають як внутрішні, так і зовнішні фактори. Увага акцентується на зовнішніх факторах, а саме впливі сім'ї та найближчого оточення, його культурі, освіті та вихованні, матеріальних умовах та обставинах життя, соціальній нерівності, корупції, яка призводить до несправедливості та приниження людини, порушення її прав. На особистість вкрай негативно впливають війни, що призводять до руйнувань, погіршення умов життя та змушують людину шукати способи виживання. Під час війни фізичний вплив на людину завжди поєднується з психічним, що прискорює переоцінку цінностей та змушує вдаватись до вчинків, які за інших обставин людина не вчинила б. Становленню особистості злочинця сприяє недовіра до правоохоронних органів. Автор робить висновок, що категорія «особистість» є визначальною при характеристиці багатьох різновидів поведінки, одним із яких є злочинна поведінка. Остання передбачає наявність у особи стійкої антисоціальної установки на протиправну поведінку. Отже, щоб зрозуміти, що робить людину злочинцем, необхідно визначити особливості її особистості. Будь-який злочин є результатом взаємодії особистості та зовнішнього середовища. Злочинці, які розглядають свою поведінку як реакцію на зовнішній вплив, займають оборонну позицію, що подає злочин як діяння необхідне та неминуче, як стратегію захисту своїх прав та законних інтересів, або навіть виживання.

Ключові слова: нерівність, корупція, несправедливість, недовіра до закону, насилля, виховання.

Tymoshenko V.I. The influence of external factors on the personality of the criminal.

The article provides a brief overview of various factors that influence human behavior and can lead to the commission of a crime. The author proceeds from the fact that the structure of a criminal's personality includes both general (socio-demographic, psychological, etc.) characteristics and specific ones that are characteristic only of criminals (the presence and nature of criminal records, the ability and skills to commit crimes and avoid responsibility for them, the position on the hierarchical ladder of the criminal world, etc.). The personality is the bearer of certain properties, characteristics, knowledge of which is necessary both for the prevention of crimes and the disclosure and investigation of crimes that have already been committed. The personality is influenced by both internal and external factors. Attention is focused on external factors, namely the influence of the family and the immediate environment, its culture, education and upbringing, material conditions and circumstances of life, social inequality, corruption, which leads to injustice and humiliation of a person, violation of his rights. The personality is extremely negatively affected by wars, which lead to destruction, deterioration of living conditions and force a person to look for ways to survive. During war, the physical impact on a person is always combined with the mental one, which accelerates the revaluation of values and forces a person to resort to actions that a person would not commit under other circumstances. The formation of a criminal personality is facilitated by the ineffectiveness of the law, the lack of proper law enforcement. Another negative factor is distrust of law enforcement agencies. The author concludes that the category of "personality" is decisive in characterizing many types of behavior, one

of which is criminal behavior. The latter assumes that a person has a stable antisocial attitude towards illegal behavior. Therefore, in order to understand what makes a person a criminal, it is necessary to determine the features of his personality. Any crime is the result of the interaction of the personality and the external environment. Criminals who view their behavior as a reaction to external influences take a defensive stance, presenting the crime as a necessary and inevitable act, as a strategy to protect their rights and legitimate interests, or even survival.

Key words: inequality, corruption, injustice, ineffectiveness of the law, violence, education.

Постановка проблеми. Злочин являє собою поведінку конкретної особи, діяння (дію або бездіяльність), в якому відображаються всі вади цієї особи. Головним мотивуючим фактором злочинної поведінки є саме властивості особистості, що проявляються в зовнішніх актах. Разом із тим у кримінології особистості злочинця не завжди приділялась належна увага. Зазвичай наукові дослідження зосереджувались на проблемі злочинності. Поняття «злочинець» кримінологами використовується як формальне, тобто таке, що свідчить про факт вчинення людиною злочину. Лише вчинення злочину дає підстави стверджувати про існування особистості злочинця. У її структурі виділяють біологічні, соціальні властивості, а також інтелектуальні та психологічні особливості. Кримінологія вивчає особистість винних у вчиненні злочину (та іншого різновиду кримінального правопорушення, а саме кримінального проступку).

Структура особистості злочинця включає в себе як загальні (соціально-демографічні, психологічні та ін.) ознаки, так і специфічні, властиві лише злочинцям (наявність і характер судимостей, вміння та навички скоєння злочинів та уникнення відповідальності за них, становище на ієрархічних сходинках кримінального світу тощо). Але в більшості осіб, які вчинили злочини, специфічні кримінальні властивості особистості відсутні. Виходить, що у цієї категорії «особистість злочинця» складається тільки із загальних ознак, як у всіх громадян, які закон не порушували. Зокрема, особи, що вчинили злочини з необережною формою вини, особи, які вчинили злочин під впливом несприятливої життєвої ситуації або вперше за загальної позитивної характеристики, а також ряд інших категорій, навряд чи мають властивості особистості злочинця. Тобто остаточної відповіді на питання, як розмежувати особистість злочинця і не злочинця, які саме фактори сприяють становленню особистості злочинця, на даний момент не існує. Відповідно тема статті є актуальною.

Кримінологічне поняття «особистість злочинця» викликане тим, що воно іноді ототожнюється з соціологічним та філософським поняттями «особистість», кримінально-правовими поняттями «суб'єкт злочину» та «особа, що вчинила злочин», кримінально-процесуальними «винний», «підозрюваний», пенітенціарним – «засуджений». Однак кримінальну відповідальність зумовлює не теоретична категорія особистості злочинця, а факт вчинення особою кримінально-караного діяння, причому той комплекс властивостей та якостей, які утворюють у нинішньому розумінні особистість злочинця, у неї може бути відсутнім. Носієм злочину є людина, поза нею, поза особою та її зв'язками злочину не існує. Тому вивчення особистості злочинця має стояти в центрі уваги сучасної науки кримінології.

Можливість істотно зменшити кількість злочинів у сучасному суспільстві мабуть з'явиться не скоро. За таких умов зростає роль науки, оскільки для того, щоб запобігти злочину, необхідно пізнати його природу і витоки, а також особливості особистості того, хто вчиняє злочин. Глибокі знання біо-психо-соціальних особливостей особистості злочинця, встановлення ролі особистісних факторів у механізмі злочинної поведінки, вивчення та аналіз криміногенних ситуацій з точки зору їх суб'єктивного сприйняття індивідом – все це розширює можливості правоохоронних органів у сфері прогнозування та попередження злочинності. Особистість є носієм певних властивостей, характеристик, знання яких необхідне як для запобігання злочинам, так і розкриття та розслідування вже вчинених злочинів. Водночас із характеристикою особистості злочинця кримінологи досліджують соціальне середовище, виділяючи при цьому економічну, політичну, соціальну та духовну сфери життєдіяльності, які є факторами зовнішнього впливу на особистість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі фактори впливу на особистість злочинця вже розглядали сучасні вчені. Так, дослідження особистості злочинця за допомогою тесту HEXACO проводив Й. Меджедович, який акцентував увагу на тому, що люди, які схильні порушувати закон, зазвичай менш довірливі, прямолінійні, слухняні, скромні та альтруїстичні (низька доброзичливість) і менш компетентні, виконавчі, дисципліновані, обачні, прагнуть досягнень і організовані (низька сумлінність) [1]. Аналіз наслідків взаємозв'язку різних ситуативних факторів, що сприяють злочину, розглядали на прикладі нічних пограбувань С. Вюленвебер і А. Баррелл [2]. К. Сесіл, Л.Л. Джейн, А.М. Нура встановили зв'язок між когнітивними спотвореннями та злочинною поведінкою, підкреслюючи при цьому, що ці спотворення істотно впливають на дії правопорушників [3]. Вплив різних розладів особистості на злочинну поведінку проаналізувала Дж. Чанг [4]. Межі та

принципи допустимості психологічного впливу на свідомість злочинця розглянули С. Алібекіроглу, Т. Дрощенко і Н. Сердюк [5]. К.М. Пензева проаналізувала кримінологічно значущі риси, властиві особистості злочинця, а саме: демографічні дані, моральні якості, психологічні особливості; сукупність психофізичних властивостей та якостей, мотиваційні установки, емоційну та раціональну сфери свідомості людини; соціально-правові дані, природну та біологічну інформацію про людину; соціально-демографічні властивості; психологічні якості; біологічні особливості; соціальні, психологічні та інші характеристики [6].

Однак всі ці дослідження переважно зосереджені на внутрішніх факторах, що впливають на особистість злочинця, встановленні структурних особливостей особи злочинця, вивченні взаємозв'язку та взаємозалежності особистісних властивостей злочинця та скоєного ним злочину. Вплив же зовнішніх факторів на особистість злочинця та його поведінку до останнього часу залишається поза увагою дослідників. Цю проблему автор розглядає як своє завдання.

Метою статті та завданням автора є аналіз зовнішніх факторів, вплив яких сприяє формуванню особистості злочинця, а також визначення можливостей запобігати цьому впливу або нейтралізувати його.

Методологічною основою статті є діалектичний, феноменологічний та синергетичний підходи, а також формально-логічний, системний та структурно-функціональний методи.

Виклад основного матеріалу. Основними зовнішніми факторами, що впливають на поведінку людини, є соціальні норми, у тому числі норми правової системи та соціально-правової політики в країні, що виступають регулятором суспільних відносин у різних сферах життя [7, с. 73]. Істотним є вплив сім'ї та найближчого оточення, його культури, менталітету, освіти та виховання [8]. Цілком можливо, що сімейні проблеми не тільки тягнуть за собою правопорушення, а й відіграють важливу роль у продовженні злочинів, будучи їх потенційною причиною. «Особливо небезпечні прояви «привабливості» злочинного способу життя, «кримінального романтизму» для молодіжного середовища. Романтика, а часом і захоплення особистостями серійних убивць, терористів, злочинських «авторитетів», «паханів», «міжнародних злодіїв» сприяють формуванню у підлітків позитивної настанови щодо злочинців, що спрацьовує у безпосередньому спілкуванні з останніми» [9, с. 183].

Важливу роль відіграють матеріальні умови та обставини життя. Так, негативний вплив на особистість та поведінку людини справляє соціальна нерівність та культурна неоднорідність. Відсутність засобів до існування, невпевненість у завтрашньому дні принижує людину та сприяє апатії, фрустрації, психоемоційній дестабілізації та готовності покарати винних [10]. Наслідком соціальної нерівності є також деформація соціальної сфери, погіршення стану здоров'я населення, у тому числі здоров'я психологічного, збільшення кількості осіб з алкогольною або наркотичною залежністю, що позначається на поведінці окремо взятої людини, її деградації та зростанні показників злочинності [11, с. 7]. Соціальна нерівність змінює загальне уявлення людей про етичні норми, сприяє вкоріненню почуття невизначеності, вразливості та відсутності безпеки, підриває довіру до установ та уряду, посилює соціальну ворожнечу та напруженість, а також породжує насильство і конфлікти.

Негативні наслідки зіткнення різних культур досить помітні в процесі асиміляції мігрантів у країнах, які їх приймають. Коли люди мігрують із однієї частини світу з певним набором цінностей, переконань та практик у нове місце з зовсім іншими культурними та моральними поглядами на світ, при односторонності цього процесу або при небажанні сприйняття цінностей сторони, що приймає, можуть виникати конфлікти, аж до злочинів.

Злочини найчастіше скоюються в містах. У великих містах кількість злочинів майнового характеру, злочинів, скоєних на побутовому ґрунті, насильницького характеру, хуліганства, групових злочинів зазвичай виявляється більшою, ніж у невеликих містах і селах. Основними чинниками правопорушень у містах є бідність та безробіття, маргіналізація молоді, розпад культури, погане міське планування та неправильне використання громадських місць. Ці фактори не обов'язково призводять до злочину, який є результатом процесу сприйняття-вибору та криміногенного стану середовища проживання мешканців. Соціальні несприятливі умови не є причинами злочину, але є критичними факторами, що призводять до криміногенного впливу та схильності до злочинів у мешканців [12].

На особистість людини, яка стає злочинцем, впливає бездомність та поневір'яння. Людина втрачає відчуття безпеки, стабільності та приватності. Безхатки схильні до високого ризику віктимізації насильницькими злочинами, а також високої поширеності психічних розладів. Серед них немало осіб, що страждають на алкогольну або наркотичну залежність. Особливо це стосується молоді. Досить поширеними причинами, через які молоді люди схильні ставати безхатками, є їх принизливе становище, розпад сім'ї, фізичні та психічні захворювання, участь у бандах і вихід з-під опіки [13].

Тісний зв'язок існує між корупцією, несправедливістю і злочинністю. Корупціонеру притаманна деформація моральної свідомості, нахабство, нарцисизм (досить часто), прагнення все підпорядкувати своїм особистим інтересам та інтересам «своїх людей», занепад моральних цінностей і уявлення про вседозволеність. Наявні також зразки мислення, які виявляються у злочинців, що включають постійну брехню, нездатність до емпатії, прагнення до негайного задоволення своїх бажань, відсутність самокритики, перенесення провини на оточуючих людей і обставини [14, с. 538]. Все це притаманне корупціонерам.

Поведінка корупціонера є «соціальним стресором» для оточуючих, які усвідомлюють несправедливість і приниження завдяки його діям [15]. «Не своя» людина не може отримати гідну роботу, заробітну плату, доступ до соціальних ресурсів, відчувається безсилою, особливо якщо не має фінансових ресурсів, впливових друзів та зв'язків для конкуренції. Корупція може викликати почуття гніву, ворожості та розчарування через несправедливість соціального середовища і, таким чином, може посилити депресивні симптоми. Ці негативні почуття виникають внаслідок невідповідності між очікуванням того, що система має бути справедливою, що в країні є закони і вони виконуються, і прямими та непрямыми доказами того, що це не так. Отже, «корупція згубно впливає на психічне здоров'я» населення. Такий стан речей може підштовхнути людину до думки, що ситуацію слід вирішувати у будь-який спосіб, у тому числі єдиним способом боротьби за свої права та законні інтереси стає вчинення злочину.

Окремої уваги заслуговує такий фактор, як несправедливість, в основі якої несправедливі, передусім нерівноцінні соціальні відносини, що забезпечують перевагу окремим особам або спільнотам, тим самим принижують людську гідність інших осіб і спільнот, порушують права людини. Соціальна несправедливість найчастіше є результатом діяльності людей, яким притаманний дефіцит культури, моральності, соціальної відповідальності, правосвідомості, властивий егоїзм, звичка маніпулювати іншими людьми та створювати конфліктні ситуації. Багато злочинців вважали, що їхня протиправна поведінка була необхідною реакцією на несправедливе суспільство.

На практиці трапляються випадки, коли особливо тяжкий насильницький злочин (наприклад, вбивство) вчиняється за відсутності очевидного конфлікту, взагалі нібито-то без причини. Це свідчить про особливу аморальність та цинізм винного, що відчуває уявну вседозволеність і реалізує бажання самоствердження. Але саме аморальність і цинізм є свідченням наявності специфічних рис особистості злочинця.

На особистість вкрай негативно впливають війни, що призводять до руйнувань, погіршення умов життя, порушення прав людини, непотрібних витрат і знецінення [16]. Під час війни зазвичай зростає кількість злочинів. Так, в Україні з початку повномасштабного російського вторгнення зросла кількість злочинів, характерних для воєнного часу – проти національної безпеки. Це пропаганда війни, розв'язання та ведення агресивної війни, порушення законів та звичаїв війни, поширення забороненої символіки, виправдання чи заперечення російської агресії, екоцид, геноцид, найманство тощо [17]. До того ж у російсько-українській війні набули поширення військові злочини, як порушення міжнародного гуманітарного права або національного законодавства військовослужбовцем або іншою особою, яка бере участь у збройному конфлікті або залучена до воєнних дій, з метою заподіяння шкоди цивільному населенню, військовополоненим, об'єктам культурної спадщини тощо. До таких дій можуть належати, наприклад, вбивства, тортури, насильство, сексуальні злочини, етнічні чищення, насильницьке переміщення населення та інші злочини, які тягнуть за собою відповідальність згідно з міжнародним правом. Зазначені злочини, безумовно, слід вважати злочинами проти людяності, оскільки вони відрізняються особливою жорстокістю та масовістю, а також мають виключно навмисний характер і становлять серйозну загрозу гуманітарній ситуації як в окремо взятій державі, так і в усьому світі [18].

Під час війни фізичний вплив на людину завжди поєднується з психічним, а психічний може призводити до функціональних змін в організмі. У зв'язку з тим, що людина є єдністю двох взаємодіючих підструктур (біологічної і психічної), наслідком фізичного насилля можуть бути психічні травми. Відповідно наслідками впливу на психіку може бути порушення фізіологічних функцій організму, і навіть смерть людини [19, с. 72]. Наслідком може бути й злочин.

Становленню особистості злочинця сприяє недовіра до закону, відсутність належного правозастосування. Негативним фактором є й недовіра до правоохоронних органів. Згідно з опитуванням, проведеним МВС України, Національна поліція має лише 48% довіри, не довіряє їй 51% опитаних. Найбільший процент довіри до Національної гвардії – 86% [20]. Це сприяє тому, що людина усвідомлює, що покладатись можна лише на себе.

Є й інші зовнішні фактори, що впливають на поведінку людини, її особистість, підштовхують до вчинення злочину. Розглянути їх усі в межах статті неможливо. Однак кожен автор має зробити свій внесок у дослідження цієї важливої проблеми.

Висновки. Категорія «особистість» є визначальною при характеристиці багатьох різновидів поведінки, одним із яких є злочинна поведінка. Отже, щоб зрозуміти, що робить людину злочинцем, необхідно визначити особливості її особистості.

Категорія «особистість злочинця» передбачає наявність у особи стійкої антисоціальної установки на протиправну поведінку. Саме аморальність і цинізм є свідченням наявності специфічних рис особистості злочинця.

Будь-який злочин, як факт реальної дійсності, є результатом індивідуальної людської поведінки. Оскільки поведінка людини є процесом, що розгортається у просторі та часі, – це взаємодія з навколишнім середовищем, опосередкована зовнішньою та внутрішньою (психічною) активністю людини, відповідно будь-який злочин є результатом взаємодії особистості та зовнішнього середовища. Зовнішнє середовище є одним із факторів, що впливають на вибір варіанта поведінки (а в деяких випадках визначають її), в тому числі впливають на рішучість скоїти злочин.

Істотними факторами, що визначають вибір саме злочинної поведінки, є значне розшарування суспільства у зв'язку з рівнем матеріальної забезпеченості, культурна нерівність та соціальна напруга між людьми, втрата людьми, особливо молодими, звичних життєвих орієнтирів та ідеологічних цінностей, деяке ослаблення родинних, сімейних, виробничих та інших зв'язків, бездомність і поневір'яння, корупція та несправедливість, фізичне та психологічне насилля, війни, що призводять до руйнувань, погіршення умов життя, порушення прав людини, недовіра до закону, відсутність належного правозастосування, безкарність правопорушників, відсутність соціального контролю або недостатня його ефективність щодо осіб із антисоціальними нахилами. Відсутність або помилки соціального контролю поширені серед злочинців, які вважають себе безсилими перед зовнішніми факторами і розглядають свою поведінку як необхідну стратегію захисту своїх прав та законних інтересів, або навіть виживання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Međedović J. The profile of a criminal offender depicted by HEXACO personality traits. *Personality and Individual Differences*. 2017, 1 March. Vol. 107. P. 159–163. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.11.015>.
2. Wüllenweber S., Burrell A. The crime and the place: Robbery in the night-time economy. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*. 2024. Vol. 21. Issue 1. Jan. P. 1–67. URL: <https://doi.org/10.1002/jip.1616>.
3. Syasyila K., Gin L.L., Abdullah Mohd. Nor, H. *et al.* The role of cognitive distortion in criminal behavior: a systematic literature review. *BMC Psychology*. 2024. Vol. 12, 741. URL: <https://doi.org/10.1186/s40359-024-02228-0>.
4. Chang J. The Effect of Different Personality Disorders on Criminal Behavior. *Journal of Education, Humanities and Social Sciences*. 2023. Vol. 22. P. 552–556. DOI: <https://doi.org/10.54097/ehss.v22i.13053>.
5. Алібекіроглу С., Дрощенко Т., Сердюк Н. Особливості криміналістичного вивчення особистості злочинця. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2023. Вип. 4 (33). С. 159–177. DOI: 10.32353/khrife.4.2023.11.
6. Пензєва К.М. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики заподіяння небережного тяжкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2022. Том 99. № 4. С. 292–301. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2022.4.25>.
7. Цимбалюк М.М. *Онтологія правосвідомості* / М.М. Цимбалюк. Київ: Атіка, 2008. 288 с.
8. Воднік В.Д. Неблагополучна сім'я як один із чинників злочинності неповнолітніх. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2019. № 4(43). С. 133–142. <https://doi.org/10.21564/2075-7190.43.187933>.
9. Медичкий І.Б. *Наслідки злочинності в Україні: теоретичні і прикладні аспекти: монографія* / І.Б. Медичкий. Івано-Франківськ: Супрун В.П., 2020. 314 с.
10. Тимошенко В.І. Несправедливість і бідність як загроза національній безпеці України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Серія ПРАВО. Випуск 82: том 1. Ч. 1. С. 135–140. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.19>.
11. Тимошенко В.І. Криміногенні фактори протиправної поведінки. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 93 / Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України*. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2023. С. 4–12. DOI: 10.33663/1563-3349-2023-93-4.
12. Basto-Pereira M., Farrington D.P. Developmental predictors of offending and persistence in crime: A systematic review of meta-analyses. *Aggression and Violent Behavior*. 2022. Vol. 65. URL: <https://doi.org/10.1016/j.avb.2022.101761>.

13. Self T., Miles H., Harding B. The relationships between youth homelessness and offending: A systematic review of the UK literature. *Children and Youth Services Review*. 2024. Vol. 168. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2024.108032>.
14. Yochelson S., Samenow S. E. *The Criminal Personality: A Profile for Change*. United State of America: Rowman and Littlefield Publishers; 1979, p. 538.
15. Sharma S., Singhal S., Tarp F. Corruption and mental health: Evidence from Vietnam. *Journal of Economic Behavior & Organization*. 2021. Vol. 185. P. 125–137. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2021.02.008>.
16. Vesco P., Baliki G., Brück T. et al. The impacts of armed conflict on human development: A review of the literature. *World Development*. 2025. Vol. 187. March. URL: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2024.106806>.
17. Як змінювалась кількість злочинів проти нацбезпеки під час війни в Україні. 2025, 25 січня. URL.: <https://www.slovoidilo.ua/2024/01/25/infografika/bezpeka/yak-zminyuvalas-kilkist-zlochyniv-proty-naczbezpeky-vijny-ukrayini>.
18. Loshytskyi M., Kolotilov O., Bogdanov R., Verbytskyi V., Cherniiienko A. War crimes and ensuring Ukraine's national security through the prism of Russia's armed aggression. *Revista de Gestão e Secretariado*. 2023. Vol. 14. Issue 10. URL: <https://doi.org/10.7769/gesec.v14i10.2885>.
19. Ігнатів О.М. Теоретичні та прикладні проблеми протидії загально кримінальній насильницькій злочинності в Україні : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2014. 598 с.
20. Серед правоохоронних органів найбільше довіряють Національній гвардії – 86%, соцопитування: Міністерство внутрішніх справ. 2024, 28 жовтня. URL.: <https://mvs.gov.ua/news/sered-pravoohoronnix-organiv-naibilse-doviraiut-nacionalnii-gvardiyi-86-socopituvannia>.